

Мар'яна Нікітенко

ФІЛОСОФІЯ ЧИСЛА ТА СИМВОЛІЧНІСТЬ ОБРАЗУ ПРП. МУЧЕНИКА У КИЄВО-ПЕЧЕРЬСЬКОМУ ПАТЕРИКУ

Як показують сучасні дослідження, твори давньоруської літератури буквально “наповнені” числовою символікою. Це і зрозуміло, адже зараз уже не потрібно доводити, що все Середньовіччя пройшло під знаком Числа. Символіка чисел була настільки важливою для Середньовіччя, що у візантійських школах навіть викладалися “таємниці чисел та числових співвідношень”, їх містичні та символічні значення¹. Саме нумерологічні уявлення ранньохристиянських апологетів, філософів, богословів багато в чому визначали специфіку середньовічного розуміння чисел – і на Заході, і на Сході. Звідси не є дивною причетність нумерології до християнської догматики, літургії, мистецтва, календарно-уставних форм церковного життя, морального богослов'я, космології, історіософії й ін. Те ж саме можна сказати і про християнську середньовічну літературу, яка, з одного боку, продовжувала біблейську традицію, а з другого – багато в чому засвоїла традиції античної словесності.

Вихідною передумовою безсумнівної віри у не випадковість та таємний (тобто справжній) зміст усіляких числових означень слугувала найдавніша (іонічна) абеткова система, яка з'явилася у Греції у V ст. до н.е. За її подобою були побудовані середньовічна вірменська, готська, грузинська та слов'янська системи. Функцію цифр виконували букви абетки: буквений спосіб визначення цифр дозволяв ототожнити будь-яке слово з його числовим еквівалентом.

За Середньовіччя, як і у більш ранні часи, застосовувався так званий метод гематрії (або ізопсефії): числа, що відповідали буквам слова, складалися між собою, а “отримане” в результаті такого додавання число символічно трактувалося. Слова, які мали рівні числові значення, навіть уподібнювалися одне до одного. Наприклад, слова “Бог” (Θεός $9+5+70+200=284$),

---

¹ *Культура Візантії: IV – первая половина VII в.* (Москва 1984) 489.

“добрий” ($\acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{o}\varsigma$ $1+3+1+9+70+200=284$), “святий”, “непорочний” ($\acute{\alpha}\gamma\iota\acute{o}\varsigma$ $1+3+10+70+200=284$), як бачимо, у числовому сенсі відповідають одному і тому самому числу – “284”, і за Середньовіччя вважалося, що між цими словами існує містичний зв’язок².

Крім того, поширеним було так зване “теософське скорочення”, яке було засноване на впевненості у символічній еквівалентності, містичній тотожності будь-якого багатозначного числа з сумою числових знаків, що його складають. Тобто метод зведення більших чисел до менших. Особливо це стосувалося круглих чисел, коли знак нуля часто не враховувався. Наприклад, числа “10”, “100”, “1000” і т.д. у символічному плані сприймалися рівними числу “1”, числа “50”, “500”, “5000” і т.д. – рівними числу “5” і т.д. Це розумілося не в буквенному написанні чисел, а у їх кількісному значенні. Так, число рабів Авраама, та потім число отців Першого Вселенського собору, на якому було затверджено догмат Святої Трійці – “318” розумілося як $3+1+8$, і дорівнювало числу “12”. Своєю чергою, це число “12” розумілося як $1+2$, і дорівнювало числу Святої Трійці – “3”, яке розглядалося як рівнозначна, еквівалента заміна висхідного значення “318” і немов би розкривала його потаємний зміст³.

Текст, який ми наводимо, є цікавим з огляду на розуміння середньовічної нумерології, а також, з тієї точки зору, як кількісне значення чисел співвідносилось з їх буквеним написанням. “Ми вже згадували Авраама у зв’язку з геометрією, – пише св. Климент Александрійський, – він нам буде за приклад використання арифметики. Почувши, що Лота захоплено у полон, він порахував кількість слуг, що народилися в його домі, яких виявилось числом 318, та переміг величезну кількість ворогів. Річ у тім, що форма числа “300” є знаком числа Спасителя (Г – хрест), а сполучення букв “йота” та “ета” (Ιη) означає його ім’я Ιησοῦς. Значення цього таке, що домочадці Авраама були під знаком спасіння, а ті, що знайшли прихисток під Знаком та в Імені, є господарями тих самих загарбників, так само, як і невірних язичників, які за ними пішли. Далі, число “300” є три сотні. Десятка є досконале число, як вважають. Вісімка ж – це перший куб, оскільки вона дорівнює у всіх чотирьох вимірах ($8=2 \times 2 \times 2$)”⁴.

І гематрія, і теософське скорочення не лише були добре знайомі на Русі, а й дуже широко застосовувалися. Так, наприклад, до XII ст. відноситься найдавніший руський список “Слова про антихриста” св. Іполита Римсько-го, де використані дані прийоми⁵. Таке ставлення до числа було притаманне

² В. М. Кириллин, *Символика чисел в літературі Древньої Русі (XI–XVI віка)* (Санкт-Петербург 2000) 19–20.

³ *Ibid.*, с. 38–39.

⁴ Климент Александрійський, *Строматы. Книга 6. (84.1)* <https://azbyka.ru/otechnik/Kliment_Aleksandrijskij/stromaty/6> Дата звернення 30 Березень 2018.

⁵ В. М. Кириллин, *Op. cit.*, с. 40.

Русі протягом багатьох століть. Наприклад, знаходимо його у прп. Максима Грека (1470–1556) – відомого публіциста, автора та перекладача, що жив та творив у Московії⁶.

Сакральні числа за Середньовіччя символізували найбільш поширені християнські поняття. Наприклад, числа “12” та “100” втілювали ідею Небесного Єрусалима. Число “10” символізувало Ісуса Христа. Останнє уподібнення було “спільним місцем” середньовічних нумерологічних трактатів. Наприклад, св. Климент Александрійський у своїх “Строматах” трактує 10 заповідей Закону, як число “10”, котре позначається літерою “йота” (“I”), що є символом імені Ісуса⁷.

Про те, що число “10” означає ім’я Христа – Ісус, писав і Беда Високоповажний, який апелював до авторитету “греків”, або візантійців⁸. Таке бачення втілювалося у різножанрових пам’ятках християнської культури доби Середньовіччя⁹. На прикладі декорації Софії Київської це дуже добре продемонструвала Н. Нікітенко. Дослідниця, яка присвятила окремі праці символічній концепції архітектури та живопису Софії Київської, особливу увагу звернула на орнаменти цього храму. Цікавою є числова символіка, втілена в орнаментах. Так, на один з орнаментів “встановлений” царський поміст (пульпіт), на якому стоїть Оранта. Орнамент складається з 20 викладених з білої смальти медальйонів, кожен з яких по черзі вміщує у собі стилізовані хрести та криноподібні розетки, вписані у серцеподібні фігури. Все це – символи Христа та Богородиці. Як гадає дослідниця, застосоване тут число “20” (Κ) означає “Господь” (Κόριος). І справді, думка про Господа, як про твердиню – наскрізна для Священного Писання. До того ж, не можна не звернути увагу на те, що кількість медальйонів неоднакова по обидва боки помосту: ліворуч – 11, праворуч – 9. На думку Н. Нікітенко, число 11 (ΑΙ) можна трактувати як “Непорушне підґрунтя” (ασάλευτος ἴδρυσις), а 9 (“Θ”), як “Бог” (“Θεός”). Причому кількість хрестів та розеток у медальйонах однакова – їх по 10. Перебуваючи осердям композиції орнаменту, вони вміщують у собі ім’я Господа – Ісус, яке починається з літери “I”, що означає “10”¹⁰.

Києво-Печерський патерик також сповнений символічною числовою інформацією. На це свого часу звернув увагу відомий російський дослідник В. Кирилін. Він писав, що з допомогою символічних чисел “автори патерикових розповідей відзначали закономірність, божественну природу та

⁶ МАКСИМ ГРЕК (преподобный), *Сочинения*, т. 1, ч. III (Москва 2008) 385.

⁷ КЛИМЕНТ АЛЕКСАНДРИЙСКИЙ, *Op. cit.*

⁸ *Bede: On the Temple*, translated with notes by SEAN CONNOLLY with introduction by JENNIFER O'REILLY. Translated Texts for Historians. Volume 21 (Liverpool University Press 1996) 75.

⁹ М. М. НИКИТЕНКО, *Святі гори Київські: побудова сакрального простору ранньохристиянського Києва (кінець X – початок XII ст.)* (К. 2013) 302, 328–331.

¹⁰ Н. Н. НИКИТЕНКО, *Святая София Киевская* (К. 2008) 246–247.

містичний сенс описуваних подій...”¹¹. У контексті середньовічної числової символіки В. Кирилін розглянув “Слово” Києво-Печерського патерика про прп. Євстратія Постника. Дослідник відзначив особливу роль чисел, завдяки яким у розповіді про прп. Євстратія відкривається “...дійсний, пронизаний світлом вищої істини сенс описуваної події, герой якої інтерпретований як мученик, що подвигом своїм уподібнився Сину Божому”¹².

У цілому поділяючи точку зору В. Кириліна, звернемо увагу і на деякі інші змістові аспекти “Слова” про прп. Євстратія. Спочатку коротко викладемо зміст “Слова”.

Герой цієї розповіді прославився силою своєї віри та стійкістю у стражданнях за неї. Розпочинається “Слово” з розповіді про те, що якийсь киянин прийшов до Києво-Печерського монастиря, роздавши перед цим своє майно жебракам. Він був пострижений у ченці під ім'ям Євстратій. З самого початку його вирізняли віддана праця на благо обителі, готовність прийти на допомогу, та надзвичайна здібність переносити важкість постів. Разом з іншими християнами Євстратій потрапляє в рабство до якогось юдея та закликає товаришів не відрікатися від хрещення, померти в ім'я Христа, аби через таку

смерть отримати життя вічне. Від голоду та спраги полонені починають помирати, причому, як підкреслює оповідач, деякі через 3 дні, інші – через 4, треті – через 7, а найбільш міцні – через 10 днів. Далі у розповіді вказується кількість мучеників: “...бѣ же их числом 50: от монастырских работников 30, от Киева 20”. Коли минуло 14 днів, залишився живим лише Євстратій, тому що

Преподобний Євстратій. Гравюра майстра Іллі до “Києво-Печерського патерика”, 1661 р.

¹¹ В. М. Кириллин, *Op. cit.*, с. 163.

¹² *Ibid.*, с. 153.

він “...бѣ бо постыникъ от младых ноготь”. Юдей, вважаючи Євстратія винним у загибелі своїх рабів, на яких він витратив чималі гроші, вирішує принести його у великодню жертву, а саме – у день Воскресіння Христового він розпинає Євстратія на хресті. Та Євстратій у своїх молитвах, дякуючи Богу, залишається живим ще 15 днів. Нарешті, праведник пророкує своєму катові та його єдиновірцям скору смерть, після чого юдей наносить йому смертельну рану – проти кає Євстратія списом. Незабаром у небі на вогняній колісниці люди побачили душу преподобного, та почули голос, котрий говорив грецькою: “Се добрый небеснаго града гражданинь нареченны и сего ради Протостратор зоветься в поминании вашем”. Після смерті Євстратія його тіло було кинуте в море, де здійснювало багато “чюдесь”. Закінчується розповідь повідомленням, що деякі з наляканих цим дивом юдеїв прийняли таїнство хрещення¹³.

У науці вважається, що “Слово” було складене у др. пол. XII ст. і є унікальною пам’яткою давньоруської літератури, де автор об’єднав та обробив дві писемні традиції: давньоруську та грецьку (херсонеську)¹⁴. До пам’яток XII ст. відносив “Слово” про прп. Євстратія і К. Калайдович¹⁵. Як джерело, що проливає світло на реалії русько-візантійських відносин наприкінці XI – на початку XII ст., розглядає “Слово” Н. Богданова¹⁶.

Глибоке символічне значення має прізвисько прп. Євстратія – “Протостратор” (“Прѣтострѣтор”), за яким, згідно “Слову”, до святого звертаються після його смерті. Є. Голубинський, котрий приділяв увагу цьому патериковому сказанню, писав, що слова “Прѣтострѣтор” у грецькій мові не існує, і, скоріше за все, ми маємо справу з неправильним прочитанням слова “Прѣтострѣтор” – “Основоположник”¹⁷.

С. Розанов, навпаки писав, що слово “Прѣтострѣтор” існувало у Візантії: воно означало придворний чин або титул, щось на кшталт “конюшого боярина” в Росії XVI ст. На думку дослідника, прізвище Євстратія відображало його долю на чужині, а також було пов’язано з вознесенням святого на колісниці¹⁸.

Такої ж думки дотримувався і Г. Літаврин, котрий писав: “Наприкінці XI – пер. половині XII ст., за Комнинів... цей титул (Протостратор. – *Авт.*)

¹³ Д. І. Абрамович, *Киево-Печерський патерик* (К. 1991) 106–108.

¹⁴ Г. Г. Литаврин, ‘Киево-Печерский патерик о работоторговцах-иудеях в Херсоне и о мученичестве Евстратия Постника’ в Г. Г. Литаврин, *Византия и славяне: (Сборник статей)* (Санкт-Петербург 2001) 478–495.

¹⁵ *Памятники Российской словесности XIII в.*, изданные К. Калайдовичем (Москва 1821) 249.

¹⁶ Н. Богданова, ‘Херсон X–XV вв. Проблемы истории византийского города’ в *Причерноморье в средние века* (Москва 1991) 61–62.

¹⁷ Е. Голубинский, *История русской церкви*, т. 1, ч. 1 (Москва 1901) 765–766.

¹⁸ С. П. Розанов, ‘К вопросу о житии преподобного Антония Печерского’ т.19., кн.3 (1914) *ИОРЯС* 39–40.

(що пережив, як і інші титули, довгу еволюцію) отримував носій однієї з вищих придворних посад. Чоловік Анни Комніної (дочки Олексія I) Никифор Врєнний писав саме в той час, що чин протостратора “завжди вважався у тих, хто царює, високою посадою і надавався найважливішим особам”.

Н. Ікономідіс, підводячи підсумок вивченню історії цього титула, відзначив, що протостратору були безпосередньо підпорядковані ἀρμωφόνλακες, тобто “стражі колісниць”..., а функції протостратора полягали в охороні особи імператора та транспортуванні зброї та продовольства для армії, тобто в обов'язках конюшого. Отже, розглядуваний пасаж отримує логічну ясність лише в тому випадку, якщо визнати, що терміну “протостратор” у тексті “Слова” надано саме цього значення – “начальник над стражами колісниць”, “головний із стражів”. Отже, Г. Літаврєн робить висновок: “Євстратія прозвали Протостратором тому, що він вознісся на небо на (вогняній) колісниці”¹⁹.

Щоправда дослідник припускає також, що завдяки слову “Протостратор” автор (грек) обіграє ім'я Євстратія, котрого відтепер можна називати не просто “добрим воїном”, а “першим (головним) воїном”²⁰.

На нашу думку, саме ім'я Євстратія послужило головною причиною його прізвища – “Протостратор”. Зрозуміло, що руський полонений не міг обіймати посаду протостратора – одного з найвищих військових та придворних чинів. Скоріше за все, прізвище святого робить акцент на сутності його духовного подвигу. І справді, ім'я Євстратій (Εὐστράτιος) означає не просто “добрий воїн”, а дослівно “благий солдат”, що можна розуміти в контексті “солдат Божий”, “воїн Христов”. Те, що святий отримав таке ім'я “Євстратій” під час постригу, могло означати, що до свого вступу до монастиря він був військовим, можливо, дружинником. Слово ж “Прωτοστράτωρ” походить від словосполучення “Πρῶτος στρατιώτης” (“Перший солдат”, або “Великий солдат”) себто той, хто очолює військо, – полководець.

Гадаємо, таке своєрідне обігравання імені Євстратія було зроблено автором “Слова” абсолютно свідомо з огляду на нумерологію. Ім'я святого Εὐστράτιος складається з 10 букв, що уподібнює мученика Христу, адже число “10” символізує Христа.

Прізвисько Євстратія “Прωτοστράτωρ” складається з 12 букв, що в контексті сказання може означати духовну перемогу святого і досягнення ним Небесного Єрусалима, числом якого є “12”. Згадаймо, що Євстратія, згідно “Слову”, у Херсонесі називали “добрим небесного граду громадянином”, себто громадянином Небесного Єрусалима. Симптоматично, що гематрія слова “Прωτοστράτωρ” дорівнює десятці (80+100+800+300+70+200+300+100

¹⁹ Г. Г. Литаврєн, *Киево-Печерский патерик...*, с. 482.

²⁰ *Ibid.*, с. 494.

$++1+300+800+100=3151=3+1+5+1=10$), тобто числу, котре, так само, як і ім'я святого *Εὐστράτιος* уподібнює мученика Христу.

З огляду на те, що у Візантії Протостратор був полководцем, вознесення прп. Євстратія на колісниці може означати поширений у Римській імперії Тріумф (лат. *Triumphus*) – урочисте вшестя у столицю переможного полководця та його війська. Тріумф виробився поступово з простого вшестя у місто солдат, що поверталися з війни та зі звичаю воєначальників приносити благодаріння богам, котрі дарували їм перемогу. З часом Тріумф почав святкуватися лише за наявності цілої низки умов. Так, Тріумф вважався найвищою винагородою воєначальнику, який вів війну у якості головнокомандуючого та був непідвладним іншому полководцю. Тріумф надавався лише після закінчення війни і притому такої, яка супроводжувалася важкою поразкою ворогів. Тріумфатор заїздив у місто, стоячи на круглій позолоченій колісниці, запряженій четвіркою коней. Замість коней іноді запрягалися слони, олені та інші тварини. Тріумфальна колісниця була центром усього шестя, яке відкривалося сенаторами та магістрами. Звичай тріумфального шестя переможця у столицю зі здобиччю та полоненими зберігся у Візантії майже в усіх подробицях з часів Римської республіки. Так, Тріумф входив до актів придворного церемоніалу, його порядок описаний у “Книзі церемоній” імператора Константина Багрянородного (607–615).

Тріумф полководця – переможця знайшов відображення у вельми популярному за середньовіччя сюжеті вознесення Александра Македонського на небо на колісниці, запряженій грифонами. Для Середньовіччя Александр був великим полководцем та збирачем земель, творцем нового світу, космократом. Йому підкорюються не лише землі від заходу до передмість земного Рая, але й небо з морською пучиною. Згідно з “Александрією” Псевдо Калісфена, Александр Македонський спустився під воду та вознісся на небеса. Цей автор розповідає, що Александр звелів піймати двох птахів, настільки великих, що вони були подібні до коней. Полководець наказав не годувати їх два дні, а на третій день птахів прив'язали до кошика, в який увівся Александр. У руках він тримав списи з м'ясом, птахи тягнулися за м'ясом та злітали все вище та вище до тих пір, доки Александр не відчув холод і йому не зустрівся птах, що сказав людським голосом: “Не відаючи земного, як ти можеш досягнути небесне?”²¹

Роман про Александра був відомий ще в Київській Русі – зроблений у XII чи, навіть, у XI ст. (так звана “Александрія Хронографічна”) переклад з однієї з візантійських редакцій міститься у низці рукописів. При цьому у текст були введені деякі епізоди з Біблії та грецької літератури, які були відсутні

²¹ В. М. Истрин, *Александрия русских хронографов: Исследование и текст* (Москва 1893) 215.

у візантійських редакціях роману. У Середньовічній традиції птахи найчастіше замінюються грифонами. Зображення Александра Великого, якого на небо у колісниці возносять грифони, з'являються вже на монетах часів його правління. У християнстві грифони символізували подвійну природу Ісуса Христа і тому нерідко зображувалися в декорі вітварних огорож. Сам сюжет вознесення Александра Македонського співвідносився з Вознесенням Ісуса Христа. Наскільки популярним цей сюжет був на Русі, свідчить зображення сцени вознесення Александра Македонського на південному фасаді Дмитрієвського собору у Владимирі (XII ст.). Цей собор був побудований князем Всеволодом Велике Гніздо на честь свого покровителя Дмитрія Солунського. Головною темою зовнішнього декору церкви є тема Воскресіння та Вознесення Спасителя, Який виступає опорою князя як властителя і як смертної людини, душа якого “в руках Господа”²². Важливо, що за Середньовіччя Александр Македонський сприймався як ідеальний цар, що зближувало його образ з образом Царя царів – Христа. Як вважалося, Александр Македонський був народжений не від Філіпа II, а від єгипетського бога, і його народження супроводжувалося дивом. У більш пізній за “Александрію Хронографічну” “Александрії Сербській” (XV ст.) образ Александра Великого набуває християнського забарвлення²³.

Зіставлення Христа та Александра Македонського було “спільним місцем” середньовічних нумерологічних трактатів. Річ у тому, що ім'я Александра Великого (Ἀλέξανδρος) складається з 10 букв, а гематрія імені Ἀλέξανδρος дорівнює числу “8”. Таким чином, в імені Александра Великого з'єднані два числа – “10” та “8”. Ці числа, так само, як і їхня сума – число “18”, за Середньовіччя символізували ім'я Христа – Ісус. Про десятку вже було сказано вище. А ось про “8” та “18” знаходимо у св. Климента Александрійського у його “Строматах”²⁴. Як уже зазначалося вище, він говорить, що числа “10” та “8” відповідають першим двом літерам слова “Ἰησοῦς” – “йота” “Ι” и “ета” “η”²⁵. Про те, що число “18” символізувало у візантійців ім'я Христа, оскільки відповідало першим двом його буквам, свідчить і Беда Високоповажний. Так, у 18 главі своєї другої книги “Про храм” Беда тлумачить біблійний текст про влаштування у храмі Соломона двох бронзових стовпів. Цікаво, що згідно з

²² Т. В. Чумакова, *Сюжет “Вознесение Александра Македонского на небо” в древнерусской культуре* <<https://cyberleninka.ru/article/n/syuzhet-vozneshenie-aleksandra-makedonskogo-na-nebo-v-drevnerusskoy-kulture>> Дата звернення: 30 березня 2018.

²³ *Александрія. Роман об Александрі Македонском по русской рукописи XV века* <<https://books.google.com.ua/books?id=YfPNDAAAQBAJ&pg=PA99&dq=роман+александрия+читать&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKewipw8vq-sDbAhXHXSwwKnbQSCdoQ6AEIJjAA#v=onepage&q=роман%20александрия%20читать&f=false>> Дата звернення: 30 березня 2018.

²⁴ Климент Александрійський, *Op. cit.*

²⁵ *Ibid.*

Книгою Параліпоменон, стовпи мали висоту 35 ліктів, а разом з маківками – 40 ліктів (2 Хр. 3: 15–16). Проте Беда говорить, що висота кожної колони сягала 18 ліктів. Далі середньовічний богослов розвиває свою думку: число “18”, згідно з греками, означає ім’я Ісуса, оскільки воно починається з літер “йота” “I” та “ета” “η”, причому перша буква означає “10”, а друга – “8”²⁶.

Вважаємо, що у “Слові” Києво-Печерського патерика про прп. Євстратія цей святий, ім’я якого складається з 10 букв, уподібнюється не лише Христу, а й великому воїну – Александру Македонському, образ якого за середньовіччя співвідносився з Христом – Триумфатором. Симптоматично, що гематрія прізвиська прп. Євстратія – “Протостратѡр”, також дорівнює десятиці.

Знаменно, що за Середньовіччя вважалося, що саме Александр Македонський поклав початок гематрії (ізопсефії). Так, в “Александрії Хронографічній” повідомлялося, що під час надання наказу про будівництво величного міста Александрії Македонському явився язичницький бог, який дав таке пророкування: “Місто Александрія, яке ти будуєш, буде бажаним для усього світу, і Я Сам буду оберігати його. Коли ти будеш помирати, ти будеш жити тут; життя у цьому місті стане твоєю могилою. Так тому й бути. Візьми дві сотні, додай одиницю, потім одну сотню і додай одиницю, потім два рази по сорок, десять, а потім візьми першу цифру та зроби її останньою. І ти дізнаєшся, як Я Бог”. Головоломка вирішувалася таким чином: $200(\Sigma)+1(\alpha)+\rho(100)+\alpha(1)+\pi(2X40)+\varsigma(200)=592$ чи $\Sigma\alpha\rho\alpha\pi\iota\varsigma$ (Сарапіс) – ім’я одного з богів елліністичного світу²⁷.

Тож, можливо, крізь нумерологічний метод зіставлення прп. Євстратія з Александром Македонським, у “Слові” Києво-Печерського патерика вказано шлях прочитання закодованої інформації, яку містить це патерикове сказання.

З іншого боку, інформація “Слова” про те, що прп. Євстратій був вознесений на небо у вогняній колісниці, запряженою вогняними кінями, явно співвідносить святого з пророком Іллею, який, згідно Священному Писанню, був взятий на небо у вогняній колісниці, запряженій вогняними кінями (2 Цар. 2: 11). Цікаво, що згідно апокрифам, праведний Єнох також вважався узятим на небо у вогняній колісниці. Подібне бачення знайшло відображення у давньоруській літературі. Наприклад, Кирил Туровський (XII ст.) у своєму “Слове о расслабленном”, присвяченому диву зцілення Христом хворого біля Овечої купелі в Єрусалимі, згадує ім’я праведного Єноха. Хворий жаліється Ісусу, що у світі не залишилося милосердя: “Еноха и Ильи нет на земле, взятывы они на огненной колеснице и пребывают там, где Богу ведомо”²⁸.

²⁶ Bede: *On the Temple...*, p. 75.

²⁷ С. М. Неаполитанский, С. А. Матвеев, *Сакральная геометрия* (Санкт-Петербург 2004) 409.

²⁸ “Слово о расслабленном” в *Библиотека литературы Древней Руси*, т. 4 (Санкт-Петербург 2000) 195.

Симптоматично, що автори легенд про Александра Македонського залишили нам багато різних версій, згідно яким Александр зустрічався з Іллею та з Єнохом, або тільки з Єнохом. У той же час великої популярності за середньовіччя набув апокриф “Книга Єноха”, у котрому йшлося про “ходіння” святого потойбічним світом, бачення ним семи небес, янголів, Раю та пекла. Єнох вважався прообразом воскресіння людства, у багатьох своїх рисах він схожий і на “боголюдину”, а значить і на Христа, оскільки, згідно апокрифу, є “начальником над слугами Божими”, себто янголами²⁹.

Тож приховане у “Слові” про прп. Євстратія зіставлення святого з Александром Великим, пророком Іллею та праведним Єнохом, на нашу думку, акцентує, тему вічного життя, тобто безсмертя мученика, а також ідею перебування прп. Євстратія на Небі – в Раю.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що прочитання патерикового “Слова” про прп. Євстратія в контексті середньовічної нумерології дозволяє розкрити головний ідейний зміст твору, котрий полягає у звеличенні духовного подвигу святого. Зроблені висновки говорять про те, що сакральні числа, які фігурують у патериковому “Слові” про прп. Євстратія, не тільки являють вищу духовну суть події або явища, описуваних у тексті: числа безмежно множують семантичні ряди, пов’язані з цими подіями та явищами, оскільки дозволяють розглядати їх у контексті найбільш містичних християнських істин. За допомогою нумерологічного методу виявляються приховані від сучасного читача ментальні парадигми, системи образів та ідей, котрі покладені в основу патерикового “Слова”.

---

²⁹ И. В. ДЕРГАЧЕВА, *Посмертная судьба и “иной мир” в древнерусской книжности* (Москва 2004) 56–62.